

אין הולכים בממון אחר הרוב | טז.

תוכן:

פתיחה

ביאור התוספות ר"ש משאנץ	שאלות שמתעוררות מהסוגיה
רוב לקוחות קונים שור לחרישה	הסברי הפרשנים לתמיהות אלו
מחלוקת הראשונים האם שמואל מודה ברובא מעליא	רוב חזק מועיל להוציא ממון לדעת שמואל
ביאורי האחרונים במחלוקת בין רב לשמואל	השגת הרמב"ן במלחמות
ביאור הג"ר מרדכי פרום למחלוקת	אור שמח - בכתובה הולכים אחר הרוב לתקנת האישה
סיכום	

פתיחה

ישנה מחלוקת בין רב לשמואל (ב"ק מז. וב"ב צב:) האם הולכים בממון אחר הרוב. נעסוק במחלוקת זו לאור דברי הגמרא בתחילת פרק שני של מסכת כתובות.

על מנת להבהיר את הדברים, נקדים ונביא את מחלוקת האמוראים שעוסקת בשאלה האם ניתן להוציא ממון על ידי רוב (כבא בתרא דף צב.-צב:):

"איתמר: המוכר שור לחבירו ונמצא נגחן - רב אמר: הרי זה מקח טעות, ושמואל אמר: יכול לומר לו לשחיטה מכרתיו לך... רב אמר: הרי זה מקח טעות - בתר רובא אזלינן, ורובא לרדיא (לחרישה) זבני; ושמואל אמר לך: כי אזלינן בתר רובא - באיסורא, בממונא לא".

הגמרא דנה במקרה בו אדם קנה מחברו שור ולאחר הקנייה גילה שהוא נגחן, לדעת רב יכול הקונה לחזור מהמכר ולהוכיח שהוא מקח טעות, כיוון שרוב העולם קונים שוורים לחרישה, אך שמואל חולק וסובר שהולכים אחר הרוב רק באיסורים ולא בענייני ממונות.

המשנה בתחילת פרק שני (טז:) מספרת על דין ודברים בין אישה לבעלה או יורשיו, האם בזמן החתונה היא הייתה בתולה או אלמנה, ההשלכה הנובעת מכך היא כמה כסף יינתן לה בכתובתה:

"האשה שנתארמלה (התאלמנה) או שנתגרשה, היא אומרת בתולה נשאתני, והוא אומר לא כי, אלא אלמנה נשאתיך, אם יש עדים שיצאת בהינומא וראשה פרוע - כתובתה מאתיים".

נפסק במשנה, שאם יש לאשה עדים שיצאה עם הינומה (כיסוי על פניה) או שראשה היה פרוע (שערה פזור) כדרך הבתולות, הדבר מהווה ראיה לכך שנישאה בתולה ותקבל לכתובתה מאתיים, הגמרא מדייקת שדווקא אם יש לה עדים אבל אם אין לה עדים הבעל נאמן.

שואלת הגמרא (יט:): "וכיון דרוב נשים בתולות נישאות, כי לא אתו עדים מאי הוי?" ומשיבה על כך למסקנה (יט:): "אלא אמר רבינא: רוב הנשאות בתולה יש לה קול, וזו הואיל ואין לה קול - איתרע לה רובא".

הגמרא מקשה מדוע כאשר אין מוצאים עדים לא נאמר שמן הסתם נישאה בתולה בגלל שרוב הנשים בתולות נישאות? ומתרת שרוב זה אינו מספיק טוב כדי להיות ראייה, מפני שלרוב הבתולות שנישאות יש קול על חתונתם וכיוון שלה אין קול, התערער הרוב שלה¹.

שאלות שמתעוררות מהסוגיה

מלימוד סוגיה זו מתעוררות מספר שאלות.

הראשונה שבהן היא, שרש"י (ד"ה וכיון שרוב נשים) כתב: "קושיא היא" ונשאלת השאלה מה רש"י מתכוון לחדש בדבריו הרי ברור כשמש שהגמרא מקשה קושיא ולכאורה מיותר לפרש זאת?

שאלה נוספת היא, שמפשט הגמרא רואים שהבינה שרוב יכול להועיל כראיה לאשה על מנת להוציא מבעלה ממון, ויש להקשות כיצד הבנה הזו מתיישבת עם מסקנת ההלכה כדעת שמואל שלא הולכים בממון אחר הרוב? ומדוע בכלל קשה לגמרא למה לא הולכים אחר הרוב?

התוספות בד"ה כיוון דרוב נשים בתולות, כתבו: "לרב פריך דאית ליה הולכין בממון אחר הרוב"².

כלומר שאלת הגמרא היא לדעת רב שסובר שהולכים בממון אחר הרוב, רואים שהם כותבים באופן מפורש שהקושיא היא לדעה שלא נפסקה להלכה. אם כך צריך להבין: מדוע הבינו שיש קושיא בכך?

הסברי הפרשנים לתמיהות אלו

המפרשים מבארים שניתן לומר שהגמרא רצתה להעמיד את משנתנו לפי כל הדעות, לכן מיישבת את המשנה אפילו לדעת רב שלא נפסקה להלכה.

את הביאור הזה ניתן לראות בדברי השיטה מקובצת על הסוגיה, בשם הרא"ה והריטב"א:

"כתבו הרא"ה והריטב"א ז"ל דלרב פרכי' ואורחא דתלמודא הכין דפריך לזימנין סתמא אליבא דמאן דלית הלכתא כוותיה וכדפרכינן בגמרא את וחמור הוא ואת וחמור לא קנה אף על גב דקי"ל דאת וחמור קנה כדאיתא בפ' יש נוחלין³. ואפשר דלהכי כתב רש"י ז"ל וכיון שרוב נשים. קושיא היא. פי' דלא איכפת לן אי פרכינן אליבא דלא כהלכתא דעכ"פ צריך ליישב המשנה אליבא דכ"ע".

¹ ציטוט של תירוץ הגמרא "אלא אמר רבינא: רוב הנשאת בתולה יש לה קול, וזו הואיל ואין לה קול - איתרע לה רובא". התוספות שם (ד"ה וזו הואיל) מבארים שלמרות שהוא גרוע ולא הולכים אחריו משמעות פשוטה עדיין יש לו, ולכן אין צורך בשני עדים אלא מספיקה עדות אדם שראה בקטנותו יחד עם אחר.

² הפני יהושע (תוד"ה כיוון דרוב נשים) מוסיף ומקשה, שקושיית הגמרא ודאי לא קשה לדעת רב, שהרי סבר שניתן לטעון אחר מעשה בית דין פרעתי (עיין פט: תוד"ה הוציאה גט), וכיוון שכתובה היא מעשה ב"ד והבעל לא אמר פרעתי אלא אמר אלמנה היית יש לו מיגו, ומובן מדוע הבעל נאמן ולא הולכים אחרי הרוב! ומתרץ שיש ליישב בדוחק שהקושיא הוא למי שסבר כרב בחדא וחולק עליו בחדא. מדבריו שהמיגו של הבעל גובר על הרוב של האשה רואים שסבר שרוב חלש ממיגו.

³ כע"ז כתב הרמב"ן במלחמות יובא בהמשך בהרחבה:

כלומר, שאלת הגמרא היא לשיטת רב וכך היא דרך הגמרא להקשות לפעמים אפילו לשיטות שלא נפסקו להלכה.

העירוני, עם זאת, שניתן לבאר ברש"י בדיוק להפך, שבדבריו "קושיא היא" בא להסביר שזו קושיא טובה כיוון שהשאלה שייכת גם לשיטת שמואל שנפסקה להלכה.⁴

רוב חזק מועיל להוציא ממון לדעת שמואל

רבים מהראשונים נמנעו מההסבר שהסוגייה דנה בשיטת רב בלבד ופירשו שברוב שבסוגייתנו שמואל מודה, ולכן הקושייה היא לכל השיטות ומסבירים שאמנם רוב לא מוציא ממון, אך כאשר מסייעת לו חזקת הגוף – מועיל. נציג כעת את הסבריהם של מספר ראשונים הסוברים כך.

התוספות רי"ד מפרש שכיוון שבמקרה שלנו יש לאשה הוכחה נוספת שנשאת בתולה והיא חזקה, שכיון שכל אישה בעברה הייתה בחזקת בתולה אנו מעמידים אותה על חזקתה ומניחים שהייתה בתולה בחתונה, ומכיוון שיש לה שתי הוכחות אפילו שמואל מודה שהולכים אחר הרוב.

בעל המאור כותב בדומה לתורי"ד שהקושייה היא גם לשמואל כיוון שיש לאשה רוב וחזקת הגוף והם מועילים יחד כשם שחזקת הגוף וברי מועילים יחד.⁵

התוספות ישנים מחדש בדומה לבעה"מ והתורי"ד ואומר שניתן לומר שהגמרא מקשה אפילו לדעת שמואל, והסיבה לכך היא מפני שלאישה יש חזקת הגוף שהיא בתולה, וחזקה זו מסייעת לרוב. הסברה בכך היא שלשיטתו של שמואל רוב לא מספיק חזק על מנת להכריע אבל כשהוא ביחד עם חזקה מועיל.

השגת הרמב"ן במלחמות

הרמב"ן מקשה על בעל המאור שהבאנו ושואל, איך יתכן שלאישה יש חזקת הגוף והקושייה היא גם לדעת שמואל, הלא כאן אין לאשה חזקת הגוף כיוון שאינה עומדת בחזקת שלא נישאת מעולם!⁶

⁴ ואין צורך לדברים שאין להם עיקר בגמ' שכמה כיוצא בו דברים שהוקשו בגמ' סתם לדברי היחיד בפ"ק דקדושין את וחמור הוא ואת וחמור לא קנה ובמס' מכות גבי מתני' דזורק אבן לרה"ר ואמאי והא מזיד הוא ואין קושיא זו אלא לדברי ריב"ח בפרק המניח את הכד וכן כיוצא בהם.

⁵ דבר זה מסתבר משום שמדברי רש"י בתחילת העמוד (ד"ה הבעל מהימן), משמע שיש לאשה חזקת הגוף ואם יש לאשה חזקת הגוף ניתן לומר שהרוב יותר חזק והקושייה תהיה גם שמואל כמו שנביא בהמשך פרשנים שכותבים כך בפירוש.

⁶ ישנו חילוק דק ביניהם, התורי"ד כתב שהחזקה היא "חזקה דהעמד אשה על חזקתה ובתולה הות", ובעל המאור בניגוד לכך כתב שהחזקה היא: חזקה דגופא, וכן התו"י שנביא כתב שהחזקה היא "חזקת הגוף".

⁶ השיטה מקובצת בסוגייה מביא שיטה ישנה המקשה בדומה לכך:

לכן אומר הרמב"ן שהקושיה היא רק לדעת רב ומביא לכך ראיה מהגמרא בבבא בתרא שהביאה את מחלוקת רב ושמואל והקשתה מכך לרב, משמע שזו קושיא עליו!

למעשה הרמב"ן מסכים שלו יצויר שהיו לאישה רוב וחזקה, אפילו שמואל מודה שניתן ללכת אחר הרוב, אך כאן אין חזקה כלל!

רואים מהראשונים הללו שהביאור של הגמרא בדעת שמואל תלוי אם יש לאשה חזקת הגוף או שלא, אם יש לה חזקת הגוף, אפילו שמואל מודה שהולכים אחר הרוב. ונחלקו אם יש לה חזקה. התור"ד המאור והתוספות ישנים סברו שיש לה חזקת הגוף והרמב"ן סבר שאין לה חזקה.

אור שמח – בכתובה הולכים אחר הרוב לתקנת האישה

האור שמח מצטט את הרמב"ם ולומד ממנו נקודה חשובה (עדות יד, ג):

"ויש דברים שסומכין בהן על עדות שמעיד כשהוא גדול הואיל והם דברים של דבריהם, ואלו הן הדברים שאדם נאמן להעיד בגודלו על מה שראה בקטנו, נאמן אדם לומר ... זכור אני בפלוגת שנישאת ונעשה לה מנהג בתולות, הואיל ורוב נשים בתולות נישאות וכתובה מדבריהם".

הרמב"ם כותב שיש דברים שסומכים בהם על עדות שהעד ראה בקטנותו. אחד הדברים הללו הוא שמאמינים לו שראה בחתונת אישה פלוגת דברים שנוהגים לעשות בחתונות של בתולות, ועפ"ז ניתן לחייב את הבעל בכתובה מאתיים של בתולה, ומאמינים לו כיוון שרוב נשים בתולות נישאות וכתובה מדבריהם.

"מדברי רבינו אלו הבנתי נקודה נפלאה, כי במקום שהדין הוא עצם המשפט שם לא אזלינן בתר רובא, כי החזקה עדיפא כי אין מוציאין מיד המוחזק, אבל במקום שתקנו חז"ל משום תקנות המדינה שלא תהא קלה בעיניו להוציאה, ועשו חיזוק לדבריהם בכמה דברים, אם כן בודאי תקנו לדבריהם בתר רובא, כי אם לא נהלוך אחר הרוב יהיה תקנתם בטל... ויצא זה לרבינו מהא דבפרק האשה שנתארמלה (כתובות טז). פריך סתמא דגמרא וניזול בתר רובא, אף דקיי"ל כשמואל דאין הולכין בממון אחר הרוב, וכבר עמדו קדמאי ופירשו משום דאיכא חזקת הגוף בהדיה, יעו"ש, ודברי רבינו מחזורין, דבכתובה, כיון דכל עיקר חיובא מדבריהם לתקנת בנות ישראל, בודאי אזלינן בתר רוב, כי אם לא, יהיה בטל מכוון מטרת תקנת חכמים. ובריש המוכר פירות (ב"ב צב:) דמייתי מזה לפלוגתת רב ושמואל, משום דסברא זו לא קיים לה לתלמודא, רק לרב דאזיל בתר רובא פריך בפשיטות, ולמסקנא גם שמואל סבר כן, וסוגיא כזו מצאנו בכ"מ בש"ס, או דאזיל אם נוקמה כמ"ד דכתובה דבר תורה, וטרם תקנת ר"ש בן שטח שתיקן שיהיו כל נכסיו אחראין וערבאין לכתובה, דבזה דומה לכל משפטי התורה, ולזה כוון רבינו, וכתובה מדבריהם, מהראוי למיזל בתר רובא, כי כל עיקר התקנה אם ימות יהא לה כתובה, ואז מאן מוכח אם היא בתולה,

"ואיכא דאמרי דלשמואל נמי מקשי' דאית ליה דאין הולכין בממון אחר הרוב אבל בתר רובא וחזקה אזיל והא איכא חזקה דרוב נשים בחזקת בתולות נשאות וליתא דכיון שנשאת זה ימים רבים אזלה לה חזקה דבתולה. שיטה ישנה. ועיין בספר המלחמות להרמב"ן ז"ל".

ורק על קול נערים וקטנים המצויין במזמוטי חתן וכלה עליהם סומכין, ואזלינן בתר רובא, דאל"כ נתרועע התקנה".

מבאר האור שמח שכאשר חכמים מתקנים תקנות הם עושים להן חיזוקים כדי שיתקיימו, כתובת בתולה לדעת הרמב"ם היא מתקנת חכמים לטובת בנות ישראל, ומעוגן בתקנה שנוכל לתת כתובה ע"פ רוב, לכן למרות שבשאר ענייני ממון לא הולכים לפי הרוב כתובה שהיא דרבנן לכו"ע הולכים בה לפי הרוב ולכן הסוגייה הולכת גם לשיטת שמואל.

תוספות ר"ש משאנץ

התוספות ר"ש משאנץ מביא כיוון מחדש בביאור הגמרא לדעת שמואל:

"הא מסקנא אליבא דרב דאמר בריש המוכר פירות הולכין בממון אחר הרוב, ומיהו קיימא לן כשמואל. (ונראה, י"ג: אפשר) דאפילו לשמואל פריך מתוך קושיית ריב"ם שהקשה: מאי טעמא בדיני נפשות דחמירי אזלינן בתר רובא אפילו ברובא דליתיה קמון... אלא ודאי צריך לומר דרובא דפליגי בו רב ושמואל גרוע כגון ההוא דריש המוכר פירות משום דההוא גברא זבין להכא ולהכא, ואע"ג דפריך התם מרוב נשים בתולות נישאות לרב, לשמואל הוה ניחא משום דסלקא דעתך דרוב הנשאות בתולות יש לה קול מגרע לה ודמי לההיא דפליגי ביה, ומשני דרוב הנשאות יש לה קול מגרע לה יותר מידאי ולא דמיליה כלל וניחא אפילו לרב. והשתא ניחא בשמעתין דפריך בין לרב בין לשמואל דאיכא למימר דלא הוה מסיק אדעתיה דרוב הנשאות בתולות יש לה קול כלל אע"ג דבהמוכר פירות ידע ליה וההיא דגנב או קוביסטוס ורוב פרות מתעברות ויולדות ורובה לזריעה זבני כולהו רוב גרוענינהו ולא אזל שמואל בתר רובא היכא דאיכא חזקה דמכחשא להו".

מבואר בדבריו שבתחילה הגמרא הבינה שרוב נשים בתולות נישאות הוא רוב מעולה, לכן גם שמואל מודה לרב שהולכים אחריו.

את דבריו הוא לומד מקושייתו של ריב"ם⁷ שהתקשה שאם הדין הוא שהולכים בדיני נפשות החמורים אחרי הרוב, לא כל שכן שנלך אחר הרוב גם בדיני ממונות הקלים יותר?

מכך הוא מסיק שגם בממונות הולכים אחר הרוב, והרוב שרב ושמואל נחלקו בו הוא לא רגיל אלא גרוע, דוגמה לכך היא המציאות שרוב השוורים נקנים לצורך חרישה.

מכיוון שברוב 'גרוע' נחלקו רב ושמואל צריך להסביר שבסוגיה בב"ב (צב:) שהקשו דווקא לרב שסבר שהולכים אחר הרוב מרוב נשים בתולות נישאות שהופיע בסוגייתנו ולא לשמואל אע"פ שהוא רוב טוב, כי הגמרא שם בתחילה הבינה שבגלל שלא היה לה קול שהתחנה בתולה הרוב שלה שנשאת בתולה הפך לגרוע, ובו חלקו רב ושמואל. למסקנה הגמרא מתרצת שהרוב 'רוב נשים בתולות נישאות' הוא כל כך גרוע עד שאפילו לשיטת רב הוא איננו מספיק.

⁷ כנראה כוונתו לבעל התוספות בסנהדרין (ג:).

אך בניגוד לסוגייה שם, בסוגייתנו הגמרא לא הסיקה בתחילה שיש לבתולה קול ולכן הקושייה היתה אפילו לשמואל, שהרי שמואל מודה שהולכים אחרי הרוב ברוב טוב.

בסוף דבריו מבאר הר"ש משאנץ שלשמואל לא הולכים אחר רוב כעין גנב או קוביוסטוס או רוב נשים יולדות לחודש התשיעי או רוב פרות מתעברות ויולדות ורובא לזריעה זבני, מפני שהם רוב גרוע, ולא הולך שמואל אחר הרוב היכן שיש חזקה שמכחישתו. כמו כן ביאר שהטעם שברוב אנשים לחרישה לא הולך שמואל אחר הרוב משום "דההוא גברא זבין להכא ולהכא".

יוצא מדבריו: שברמת העיקרון דעת שמואל שאין הולכים אחר הרוב איננה שוללת לחלוטין הליכה אחר הרוב אפילו בדיני ממונות, אלא שנחלק עם רב בשאלה מה צריכה להיות חוזקתו של הרוב בכדי שנוכל להכריע על פיו.

ניתן להגדיר שלפי שיטתו ישנם שלושה סוגי רוב:

א. רוב טוב שכולם מסכימים שמועיל. ב. הרוב בו נחלקו רב ושמואל. ג. רוב גרוע מאד שאפילו רב מודה שאין הולכים אחריו, כמו הרוב בסוגייתנו למסקנה.

לכן בסוגייה שלנו הגמרא סברה בתחילה שרוב נשים בתולות נישאות הוא מהסוג הטוב שמועיל לכל ולכן הקושייה היתה אף לשיטת שמואל, אפילו אם נאמר שאין לאשה חזקת הגוף.

רוב לקוחות קונים שור לחרישה

ראינו מדברי הר"ש משאנץ שרוב לחרישה זבני הוא רוב גרוע. נשאלת השאלה, מה הפגם ברוב הזה? נקדים ונביא תוספות בסנהדרין (דף ג: ד"ה דיני ממונות) שדעתו ששמואל מודה ברוב גרוע וכדעת הר"ש משאנץ:

"תימה דבריש המוכר פירות (ב"ב צב:) קאמר שמואל דאין הולכים בממון אחר הרוב ואמאי לא נילף בק"ו מדיני נפשות כדאמר הכא ואין לומר דדיני נפשות גופייהו לא אזלינן בתר רובא ברובא דליתיה קמן אלא ברובא דאיתיה קמן דהא בריש פרק סורר ומורה (סט.) משמע דבכל דוכתא אזלינן בתר רובא בדיני נפשות כגון רוב נשים לט' ילדן ורובא דאינשי דטעו בעיבורא דירחא וצ"ל דרובא לרדיא זבני לא חשיב כי הנך רובא הלכך לא סמכינן אהך רובא בדיני ממונות".

התוספות במסכת סנהדרין אומר שרובא לחרישה זבני לא חשוב כשאר רוב ולכן לא סומכים עליו בדיני ממונות.

מדוע שמואל, בניגוד לרב, סובר שרוב לחרישה זבני אינו מספיק?

הב"ח (חו"מ רלב, כג) מסביר שרוב לחרישה הוא רוב גרוע, כיוון שאע"פ שרוב השוורים שבעולם נקנים לחרישה, רוב הלקוחות קונים לבשר שכנגד אדם אחד שקונה מאה שוורים לחרישה יש מאה בני אדם שקונים עשרה שוורים לבשר.

השב שמעתתא (ד, 1) מסביר זאת על פי הרמב"ן והריטב"א בקידושין (ג:), שם מחלקים הם בסכינא חריפא בין רוב טבעי לבין רוב התלוי במנהג, וע"פ דבריהם מסביר את התוספות בסנהדרין שאמר שרוב אנשים

לחרישה זבני הוא רוב גרוע, כיון שהוא רוב שתלוי במנהג, ולכל אדם יש אפשרות לבחור להיות מהמיעוט שקונים לשחיטה, ולכן ברוב כזה שמואל סובר שאין הולכים אחר הרוב, אבל ברוב טבעי כגון רוב נשים יולדות לחודש התשיעי, שהוא לא תלוי באדם אלא במציאות הטבעית שלרוב כך מתרחשת, שמואל יודה שהולכים בה אחר הרוב.⁸

מחלוקת הראשונים האם שמואל מודה ברובא מעליא

המגיד משנה (איסורי ביאה טו, כו) דן באסופי המגיע ממקום בו הרוב הם ישראלים:

"ויש לדקדק ברוב ישראל אם נגח שור של ישראל את שורו אם חייב הישראל לשלם נזק כלל, ומסתברא דלא, דהא ק"ל דלא אזלינן בממונא בתר רובא. והיינו דקאמרין דוקא להחזיר לו אבידה לפי שאין למוצא אותה חזקת ממון בה, אבל לשלומי נזקא אפילו ברוב ישראל לא מפקינן ממונא מישראל למיתן לזה דאי לא לישמענין לנזקין ברובן ישראל וכ"ש בחזרת אבידה. כך נ"ל".

רואים שסבר המגיד משנה שאפילו ברוב ישראל שלכאורה הוא רוב מעולה אין הולכים אחר הרוב, בפשטות דעתו אינה כר"ש משאנץ שכתב שאפילו שמואל מודה ברוב מעולה.

התוספות בבבא קמא (כו: ד"ה קמ"ל) ביארו שאין להוכיח מדיינים בהם הולכים אחר הרוב לממונות כיוון שבדיינים המיעוט הופך להיות כמי שאינו, ובית הדין הופך לחטיבה אחת שמוציאה ממון, וכיוון שבית הדין מוציאים לא שייך לומר שנעמידו על חזקתו, אבל בשאר ענייני ממון שיש מיעוט שמצטרף לחזקת ממון נגד הרוב – אין הולכים אחר הרוב. לכאורה גם מדבריהם רואים כסברת המגיד משנה שאפילו אם יש רוב טוב, אין הולכים אחריו, כיוון שבכל רוב טוב יש מיעוט שמצטרף לחזקה. ולכן גם הוא יחלוק על הר"ש משאנץ כמגיד משנה, ואת סוגייתנו יסבירו כדעת רב או שיסברו שיש פה חזקה ולכן השאלה היא גם לשמואל.

לעומתם, הגמרא במסכת סנהדרין לומדת ק"ו לכך שיעיל בדיני ממונות רוב דיינים להכריע מדיני נפשות: "ומה דיני נפשות דחמירי אמר רחמנא זיל בתר רובא, דיני ממונות לא כל שכן?"

ובתוספות שם (ד"ה דיני ממונות לא כ"ש) שהבאנו לעיל שואל מדוע לשמואל אין הולכים אחר הרוב בדיני ממונות, והלא ניתן ללמוד ק"ו מדיני נפשות? ומתרץ שהרוב ששמואל דיבר עליו – רובא לחרישה זבני, לא חשוב כשאר רוב, ולכן לא סומכים עליו בדיני ממונות!

מדבריהם עולה שלא כרב המגיד שפסק שברוב שאינו בחירי דהיינו רוב ישראל, שמואל לא ילך אחר הרוב, אלא שמואל ילך אחר הרוב ברוב מצוין.⁹

⁸ בספר ברכת אברהם (סנהדרין ג:) כותב שרוב נשים בתולות נישאות הוא רוב בחירי כי כל אישה יכולה חלילה לבחור ולהיות מזנה, לכן מובן למה הגמרא הבינה שנחלקו בו רב ושמואל.

⁹ להרחבה בחילוק בין התוספות בסנהדרין לבין התוספות בבבא קמא שהבאנו, עיין בספר 'גט פשוט' (כללים סוף כלל א) ובקונטרס הספיקות (כלל ו ב-ד) שדן בדבריו, כמו"כ עיין בר' חיים סטנסיל (ב"ק כז:), ובקונטרס דברי סופרים (סי' ה).

כמו כן מצינו בביאורי האחרונים כמה סיוגים במחלוקת של רב ושמואל שמהם יוצא שגם לשיטת שמואל יהיו מקרים בהם נלך בענייני ממונות אחר הרוב.

ביאורי האחרונים במחלוקת בין רב לשמואל

מדוע לדעת שמואל אין הולכים בממון אחר הרוב? הלא בשאר העניינים מודה שמואל שהולכים אחר הרוב!

ביאור למחלוקת זו בין רב לשמואל נמצא בדברי ההפלאה והשב שמעתתא (ד, ח).

ההפלאה (כתובות טו): הקשה כמה קושיות חמורות בדעת שמואל ויישבם על פי הבנה מחודשת בשיטתו:

"ונלענ"ד בזה כיון דאוקמי התורה על הרוב דלאו טריפה הוי לענין שאר מילי כגון באדם לענין ההורגו דחייב וכן בשור לענין איסור אכילה וכן דאביו הוא לענין מכה אביו וכיוצא בהן, ה"ה לענין ממונא, ולא אמר שמואל דאין הולכין בממון אחר הרוב אלא היכא דלא נפקא מינ' אלא לענין ממונא כגון בשור ונמצא נגחן וכן אינך דמייתי הש"ס בריש המוכר פירות".

מחדש ההפלאה שרק כאשר הרוב משמש לבירור עניינים נוספים מלבד הממון, שמואל יודה שהולכים אחריו, אבל כאשר הרוב בא לברר לנו עניינים ממוניים גרידא פוסק שמואל שאין הולכים אחר הרוב.

עולה מכאן ששמואל אינו מחלק בין סוגים שונים של רוב, אלא תמיד בממון לא הולכים אחר הרוב, אבל כאשר הרוב מכריע את היחס שלנו למציאות בעניין אחר, בהכרח נשנה את יחסינו למציאות גם כלפי הממון.

מדבריו התחדד לנו מתי שמואל יודה שהולכים אחר הרוב, אך טרם הבנו מה ההבדל בין דיני ממונות לשאר העניינים שבהם הרוב מועיל?

השב שמעתתא (ד, ח) מביא בדבריו מספר קושיות על דעת שמואל שאין הולכים בממון אחר הרוב, כבעל ההפלאה, ומביא יסוד שעל פיו ניתן לתרץ קושיות אלו:

"אמנם לענ"ד נראה דבדיני נפשות ובדיני ממונות לא אזלינן כלל בתר רובא ודוקא על פי שנים עדים יקום דבר ולא רוב ולא חזקה, ...ורוב נמי כהאי גוונא הוא אם הוקבע האיסור ע"י הרוב ממילא דנין אח"כ מלקות ומיתה, ...ומשום הכי בהנך רובא דלרדיא זבני אין הולכין בממון אחר הרוב כיון דהרוב בא אחר מעשה אין דנין דין ממון על פי רובא".

מבואר שאין חילוק בין דיני ממונות לדיני נפשות, בשניהם לעד אחד או לרוב או לחזקה יש כוח רק לקבוע איסור, ממילא לאחר שהאיסור התקבע אם אדם עובר עליו בעדים, ידונו אותו במלקות ומיתה כפי מה שמגיע לו. לכן רוב מועיל בזמן שהוא בא קודם למעשה האיסור¹⁰. בפרק ט' שם, ממשיך השב שמעתא

¹⁰ סברתו מופיעה בשו"ת רבי עקיבא איגר (מה"ת ס' קח):

"עוד יש לחלק, דבט' שרצים כשפירש קודם שנגע צריכים ג"כ לדון לכמה דברים אם הוא שרץ או צפרדע ללקות עליו כעדשה, והיינו דנין מרובא פריש דהוא שרץ, ממילא בנגע בו אח"כ הוי כמו נגע בודאי שרץ, ודוקא בההיא דקפץ אחד מהממוניים דכל מה שדנין עליו הוי רק לענין חיוב מעשר בזה כתבו הפוסקים דלא מקרי עשירי ודאי, אבל

במהלכו ומדייק את דבריו מלשוננו של שמואל בב"ק (מו:): "כי אזלינן בתר רובא באיסורא אבל בממונא לא" מכאן משמע שדווקא באיסורים הולכים אחר הרוב, אבל בכל שאר העניינים אפילו בדיני נפשות לא הולכים אחרי הרוב.

בכך מתורצת שאלתנו שמואל לא מחלק בין ממונות לנפשות בכל עניין הדבר תלוי אם הרוב קדם למעשה העבירה או לא.

בעל ה'הפלאה' והשב שמעתתא הלכו בכיוון דומה אך ישנו חילוק דק המפריד ביניהם.

לדעת בעל ה'הפלאה' רק כאשר הרוב משמש לדברים נוספים הוא מועיל לממון, לעומת השב שמעתתא שסובר שאם הרוב קדם וקבע את הנידון כאסור לפני המעשה המחייב, אזי הולכים אחריו, אע"פ שהנפק"מ מכך תהיה רק ממונית.

ביאור נוסף נמצא בדברי השערי יושר (ג, א):

"ומעתה קמה ונצבה התמיה הגדולה מאי שנא דין ממון מנפשות, איך יתכן שיהיו חמור ענין זה להוציא ממון מיד מוחזק מלהרוג נפש, ולמה אין הולכין בממון אחר הרוב להוציא מן המוחזק?... ובזה יש מקום לומר דמה דאמר שמואל כי אזלינן בתר רובא באיסורא אבל בממונא לא אזלינן בתר רובא הוא הכונה בדברים שסודם חוק התורה אמרה תורה ליזיל בתר רוב, אבל בממון שיסודו הוא הסכמת שכלי גם בירור הספיקות תלוי על פי שכל וסברא, אם לא במקומות שמפורש בתורה, כמו דיני עדות ושבועות שהם חוקי התורה ככל המצוות".

מבואר מדבריו שענייני ממונות שונים בכך שאצלם משתמשים בבירור שכלי, לכן רק באיסורים שבהם יש שייכות להכרעות התורה יהיה ניתן לדעת שמואל להשתמש ברוב, אבל בממונות לא, כיוון שהבעלות של האדם על ממונו נובעת מהסכמה שכלית משפטית הקודמת לגדרי התורה, לכן הכרעות שהתורה חידשה כגון רוב שהוא לא הכרעה שכלית לא יועילו להוציא מהאדם שמוחזק, שהרי משפטית יותר מסתבר לומר שהממון שייך למוחזק.

בפשטות היה ניתן לבאר על פי דבריו שרוב סובר שרוב הוא אכן עניין שכלי, אך קשה לומר שהמחלוקת ביניהם אם רוב הוא הכרעה שכלית או לא, אלא אולי יש לומר לשיטתו שרוב סובר שרוב אינו הנהגה דינית גרידא, אלא יש לו כוח ראייתי חזק כעין עדים ולכן הוא מברר לנו מי הבעלים, וכיוון שרוב מהווה ראיה הוא גובר על חוקי המשפט השכליים.

ביאור הג"ר מרדכי פרום למחלוקת

נחתום את דברינו בביאורו של 'תורת הלוי' לג"ר מרדכי פרום זצ"ל (כתובות סימן נ"ה).

היכא דדנו כבר לדברים אחרים לשרץ ודאי ממילא כשנגע אח"כ מקרי נגע בשרץ ודאי, וראיה לזה דהא טריפה ממעטין מקרא דיעבור תחת השבט, וא"כ איך משכחת עשירי ודאי דלמא טריפה היא, דהא מחמת הרוב עדיין לא מקרי ודאי להנך פוסקים, אע"כ כיון דדנין לכל מילי דאינו טריפה מקרי עשירי ודאי" ועיין עוד בכתב וקבלה (סוף פרשת בחוקותי) שהביא סברא זו בשם רבו הגרע"א.

בדבריו הוא נוקט כלל לפיו רוב הוא כלי שמשמש לברר רק כאשר יש ספקות אבל בדבר ודאי שאין בו ספק הרוב לא יועיל כנגדו. לכן לעניין דבר איסור, אדם היודע על חתיכת בשר מסוימת שהיא אסורה גם אם יש רוב לומר שהיא כשרה לו שאין ספק בדבר – לאדם זה עצמו יהיה אסור לאכול אותה ולשאר האנשים מותר. הדין זהה גם במקרה ההפוך: אם אדם יודע שחתיכת בשר מסוימת כשירה – אף שיש רוב לאסור אותה היא תהיה מותרת לו באכילה ולשאר העולם אסורה. אם הוא גם יעיד שהיא כשירה יהיה לו נאמנות להתירה לשאר העולם כיוון שעד אחד נאמן באיסורים.

לפי דברים אלו אין הבדל בין ממונות לנפשות לעניין השימוש ברוב. אפשר לומר שבשניהם הולכים אחר הרוב וניתן לומר שבשניהם לא הולכים אחר הרוב, שהרי אם יש ספק לנוגע בדבר הוא צריך ללכת אחר הרוב ואם ודאי לו הוא לא צריך ללכת אחר הרוב.¹¹

אך בדיני נפשות אין הדבר כן, שהרי ישנה חקירה כאשר בית דין פוסק לחיוב האם בית הדין יוצר את חלות החיוב ועד פסקו של בית הדין חלות חיוב זו לא הייתה קיימת או שבית הדין רק מוציאים מהכוח אל הפועל את החיוב שהיה כבר קיים ומגלים מהו ולא יוצרים אותו בעצמם.

בדיני נפשות ובקנסות – ברור שבית הדין מחילים את החיוב שהרי כתוב: "אשר ירשעון אלוהים" ודרשה הגמרא פרט למרשיע את עצמו. ואם אדם מודה שחייב מיתה ממעשיו בית הדין לא מצווה להורגו, כיון שכל עוד הבית דין לא פסק שהוא חייב מיתה אף שיש ודאות שהוא ביצע מעשה שמחייב מיתה החיוב עדיין לא נוצר על ידי בית הדין.

אמנם לעניין ממונות יש להסתפק בכך כי אם אדם יודע שהוא חייב לחברו ממון מצווה עליו לפרוע חובו גם בלי שבית הדין מחייבים אותו לשלם.

עתה ניתן להבין את יסוד המחלוקת בין רב לשמואל:

שמואל סובר שבממונות החיוב הוא רק על בעל הדין ולכן אם ברור לו שהוא פטור, גם אם יש רוב לחייבו הוא אינו מצווה ללכת אחריו. אבל אם יש לו ספק והוא עצמו לא יודע אם הוא חייב או לא, מצווה עליו ללכת אחרי הרוב. משא"כ בנפשות שאפילו אם ברור לאדם שנתבע לעונש מיתה שהוא פטור כיון שלבית הדין שמחיל את החיוב והחיוב תלוי בו יש ספק בדבר הם הולכים אחר הרוב.

רב לעומת זאת סובר שגם בדיני ממונות בית הדין יוצר את החיוב ולכן כיוון שלבית הדין יש ספק, כגון אם מכר לחרישה או שחיסה הם ילכו אחר הרוב שמוכרים לשחיטה והדין יהיה שהמקח נחשב למקח טעות.

מביאור הרב מרדכי פרום זצ"ל מובן החילוק בדעת שמואל בין ממונות לנפשות.

בנפשות בית הדין מחיל את החיוב ולכן כל עוד הם לא יודעים מה המציאות הם ילכו אחר הרוב, אך בחיובי ממונות שאינם נוצרים על ידי בית הדין אם יש לנתבע ידיעה ברורה הוא לא צריך ללכת אחר הרוב.

¹¹ עפ"י ניתן לומר שבשמואל הולך אחר הרוב אבל כאשר יש ברי לבע"ד הוא לא מצווה ללכת אחר הרוב כי אין לו בכך ספק בכלל.

סיכום

מפשט הסוגייה שלנו יוצא שהגמרא הבינה שהרוב 'רוב נשים בתולות נישאות' יכול להוציא ממון. שאלנו, איך דברי הגמרא מסתדרים עם מסקנת ההלכה כדעת שמואל שאין הולכים בממון אחר הרוב? בתחילה הבאנו ראשונים שביארו שלרוב שלנו מצטרפת חזקה שהופכת אותו למועיל אף לשמואל, אך הרמב"ן במלחמות חלק ע"כ שיש פה בכלל חזקה, וביאר שדרך הגמרא ליישב את המשנה לפי כל השיטות. האור שמח חידש בדעת הרמב"ם שכיוון שסבר שכתובה דרבנן, לא קשה שהולכים פה אחר הרוב כי כך חכמים תקנו כדי לחזק את התקנה.

הר"ש משאנץ חידש ששמואל מודה ברוב טוב שניתן להוציא ואכן בתחילה הגמרא הבינה שהרוב הוא רוב טוב, ולכן קושיית הגמרא מסתדרת אף לשיטתו.

לאור דבריו עסקנו בהגדרת רוב לחרישה ובמחלוקת הראשונים האם שמואל מודה ברוב טוב, שלדעת הר"ש משאנץ והתוספות בסנהדרין יודה לרב שיועיל, אך לדעת התוספות בבבא קמא והמגיד משנה אפילו ברוב טוב שמואל סובר שאין הולכים אחר הרוב.

מבירורים אלו הסקנו שדעת שמואל שאין הולכים אחר הרוב אינה גורפת לגמרי ותהיה תלויה בהגדרות השונות להסבר דעתו.

לבסוף הבאנו מספר ביאורים באחרונים המסבירים מהו שורש המחלוקת בין רב לשמואל אם הולכים בממון אחרי הרוב או לא, ומדוע לדעת שמואל רוב בדיני ממונות שונה משאר עניינים בתורה שבהם ניתן להכריע על פי רוב.